

УДК 378:371.123

ХАРЧЕНКО Олена Вікторівна,

директор Департаменту освіти і науки, Полтавська ОДА
e-mail: olena762017@gmail.com

ПРОФЕСІОГРАМА ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ ШКОЛИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

У статті на основі аналізу науково-педагогічної літератури охарактеризовано поняття професіограми вчителя біології, запропоновано ментальну карту як візуалізацію професіограми вчителя біології школи сільської місцевості.

***Ключові слова:** професійна компетентність; вчитель біології; професіограма; ментальна карта; школа; сільська місцевість.*

Постановка проблеми. Проблема професійної компетентності сучасного вчителя перебуває в центрі уваги досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (О. Антонова, Н. Бібік, Т. Браже, В. Кремень, Л. Маслак, О. Овчарук, О. Савченко, В. Химинець, В. Хатмахер, А. Хуторської), що свідчить про визнання освітянською спільнотою того факту, що професійна компетентність вчителя та необхідність її постійного розвитку відіграє провідну роль у педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз досліджень науковців свідчить, що дефініція «професійна компетентність вчителя біології» головним чином визначається рівнем професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями особистості вчителя, його вмотивованим прагненням до неперервної освіти, самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до своєї роботи.

Професійну компетентність вчителя доцільно розглядати як інтегральне, інтелектуальне, особистісне, професійне об'єднання, яке починає формуватися у процесі професійної підготовки вчителя у ВНЗ, проявляється, розвивається і вдосконалюється у процесі професійної діяльності вчителя-біолога. Визначальними характеристиками

професійної компетентності вчителя є: багатofункціональність; галузева метаосвітність; світоглядність та інтелектуальність; багатовимірність [1].

Професійну компетентність вчителя біології ми можемо трактувати як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних вмінь і значимих особистісних властивостей, які обумовлюють готовність до актуального виконання педагогічної діяльності [2]. Під педагогічною діяльністю потрібно розуміти діяльність вчителя в навчально-виховному процесі, спрямовану на формування і розвиток особистості учнів.

Мета статті – детально проаналізувати професіограму вчителя біології школи сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Краще зрозуміти суть поняття професійної компетентності вчителів біології допоможе професіограма вчителя біології – його професійний портрет, науково-теоретична модель вчителя, у якій відображено сукупність необхідних професійних знань, умінь і навичок, а також професійно значущих особистісних якостей [3]. Як стверджують І. Ісаєв та В. Сластьонін, у професіограмі об'єднано 3 взаємопов'язані комплекси професійних вимог до вчителя: загальногромадянські якості; якості, що визначають специфіку професії вчителя; спеціальні знання, вміння та навички з предмета [4].

А. Єрмоленко виокремлює такі 4 основні складові професіограми вчителя та компоненти цих складових (теоретичний – знання і практичний – уміння) [5]:

- *психологічна* (теоретичний: знання вікової психології та фізіології учнів відповідного віку; практичний: виховні уміння);
- *педагогічна* (теоретичний: знання із загальної дидактики та методики викладання; практичний: уміння викладати предмет);
- *предметна* (теоретичний: спеціальні знання вчителя-предметника; практичний: конкретно-предметні спеціальні уміння);
- *науково-дослідницька* (теоретичний: цілісне уявлення вчителя про педагогіку як науку, систему знань і методів пізнання; практичний: науково-дослідницькі та експериментаторські уміння, уміння самовдосконалюватися, займатися самоосвітою і саморозвитком).

Дослідники М. Риков та О. Щербаков, створивши першу професіограму вчителя біології середньої школи (1973 р.), виокремили вісім його основних функцій: розвивальна, орієнтувальна, інформаційна, мобілізаційна, комунікативна, організаційна, конструктивна та дослідницька, реалізація яких сприяє розвитку професійної компетентності вчителя біології [3; 6].

Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти визначає необхідність формування в учнів біологічних знань з урахуванням сучасних досягнень науки. Враховуючи той факт, що біологічна освіта відіграє вирішальну роль у становленні світогляду школярів на основі сучасних тенденцій розвитку науки і суспільства, *основними завданнями вчителя біології* є спрямування своєї навчально-виховної роботи на:

- засвоєння школярами навчального матеріалу на рівні теоретичних узагальнень, що уможливорює зрозуміти й пояснити різні природні явища, наукові основи сучасного виробництва, техніки й сучасних технологій;
- оволодіння школярами науковим стилем мислення й методами пізнання природи, формування в них уявлень про сучасну природничо-наукову картину світу, наукового світогляду [7];
- формування особистості учня, здатного встановлювати гармонійні відносини з природою та суспільством, зорієнтувати її на вивчення рослинного і тваринного світу своєї держави та свого регіону [8].

Вітчизняна дослідниця Н. Грицай у своєму дисертаційному дослідженні (2016 р.) ґрунтовно проаналізувала наявні наукові праці з питань чіткого визначення вимог до вчителя біології та розробила професійний портрет сучасного вчителя біології. Так, за Н. Грицай *професіограма вчителя біології* містить такі складові:

- *предмет діяльності* (організація освітнього процесу школярів засобами шкільного курсу біології);
- *особливості професії вчителя біології* (соціальна значущість роботи вчителя, відповідальність перед суспільством; творчий підхід до своєї роботи; велика зайнятість; необхідність налагодження позитивних стосунків з учнями та їхніми батьками; виховання любові до природи, формування екологічної культури школярів);
- *особистісні якості* (любов до дітей, до природи; гуманізм, патріотизм, ерудованість, інтелігентність, цілеспрямованість, спостережливість, чуйність, доброзичливість, висока моральність, чесність, порядність, співчутливість, терплячість, рішучість, відповідальність, дисциплінованість, справедливість, повага до людей, нестандартність і гнучкість мислення, активність та ініціативність, комунікабельність, креативність, врівноваженість, самокритичність, наполегливість, працьовитість, адекватна самооцінка, високий рівень загальної культури);
- *професійно значущі якості* (позитивне ставлення до професії, психологічна готовність до педагогічної праці, вміння контактувати з учнями та їх батьками, професійна мобільність, емоційна стійкість, культура професійного спілкування, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення, орієнтація на професійні цінності, дбайливе ставлення до природи, інтелектуальна активність, грамотне мовлення, індивідуальний методичний стиль, а також педагогічні: інтуїція, імпровізація, оптимізм, мислення, такт, майстерність, техніка, рефлексія, самосвідомість, спостережливість);
- *педагогічні здібності* (гностичні, академічні, мовленнєві, організаційні, дидактичні, перцептивні, комунікативні, сугестивні, дослідницькі, проектувальні, рефлексивні);
- *знання* (загальнокультурні, психолого-педагогічні, природничо-математичні, біологічні, дидактичні, методичні);
- *уміння* (конструктивно-проектувальні, прогностичні, комунікативні, організаційні, діагностичні, аналітичні, спеціально-біологічні, прикладні);
- *компетенції* (організаційна; проектувальна; комунікативна; діагностична; рефлексивна; дослідницька; гностична; технологічна);
- *протипоказання до вибору професії* (вади мовлення; емоційна черствість; невміння налагоджувати контакт із людьми; відсутність інтересу до біологічної науки; неухважність; байдуже ставлення до природи; нелюбов до тварин; слабо виражені педагогічні здібності);
- *домінуючі види діяльності* (викладання, виховна робота, вивчення природи й організація природоохоронної діяльності) [3].

Специфіка організації освітнього процесу у школах сільської місцевості (малочисельність як учнів, так і вчителів-професіоналів; поліфункціональність та поліпредметність діяльності вчителя біології; низький рівень формування регіонального освітнього простору тощо) накладає свій відбиток і на професіограму вчителя біології у школах сільської місцевості, розширюючи зміст категорій «Знання», «Уміння», «Компетенції» на основі поліпредметної концепції підготовки вчителів для освітньої галузі «Природознавство» та подальшого розвитку їх професійної компетентності. Згідно поліпредметної концепції підготовки вчителів для освітньої галузі «Природознавство», наголошує М. Мартинюк, вчитель біології має бути здатним викладати всі навчальні предмети освітньої галузі «Природознавство» і споріднені з нею предмети допрофільної підготовки учнів відповідно до навчального плану основної школи, що особливо актуально для шкіл сільської місцевості [9].

Узагальнюючи дослідження Н. Грицай та розроблену нею структуру професійного портрету вчителя біології, пропонуємо професіограму вчителя біології школи сільської місцевості у вигляді ментальної карти (рис. 1).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, вчитель біології, якому притаманні виокремлені у професіограмі професійно значущі якості, педагогічні здібності, а також знання, уміння й компетенції, що потребують постійного розширення їх спектру, є морально цілісною особистістю, в якій, як зазначає Л. Хомич, прагнення, слово,

вчинки не суперечать нормам моралі, виробленим у суспільстві і яка здатна організувати цілісний навчально-виховний процес у сільській школі у поєднанні з гармонійною взаємодією з природою та навколишнім середовищем [10]. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні структури професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості.

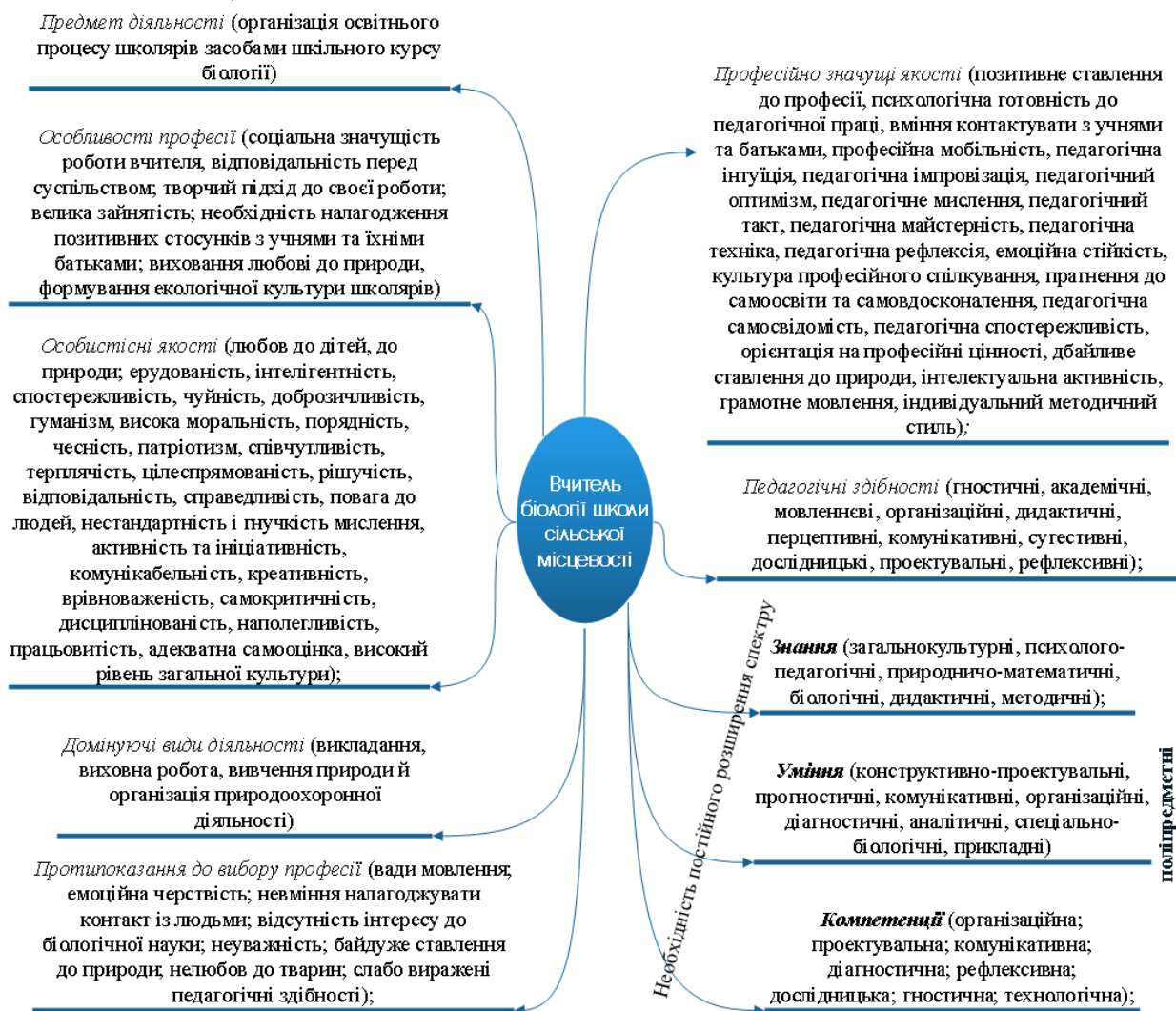

Рис. 1. Професіограма вчителя біології школи сільської місцевості

Список використаної літератури

1. Соснова М. А. Формування ключових компетентностей майбутніх молодших медичних спеціалістів у медичних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.А. Соснова. – Кропивницький, 2016. – 368 с.
2. Кухначева А.І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів / А.І. Кухначева // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. РОМАНОВСЬКИЙ. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – Вип. 30–31(34–35). – С. 50–57.
3. Грицай Н. Професійний портрет сучасного вчителя біології / Н. Грицай // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 3. – С. 39–48.
4. Педагогіка : учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – 3-е изд. – М. : Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
5. Єрмоленко А. О. Професіограма й професійний портрет сучасного вчителя історії / А. О. Єрмоленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 124. – С. 78–81.
6. Рыков Н.А. Профессиограмма учителя биологии средней общеобразовательной школы / Н.А. Рыков, А.И. Щербаков // Научно-педагогические основы подготовки учителя биологии : сб. науч. трудов. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1973. – Вип. 1. – С. 17–61.
7. Кучук С.Ю. Формування у старшокласників знань про нанотехнології у процесі факультативного навчання біології: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / С.Ю. Кучук. – Київ, 2016. – 270 с.
8. Мерем О.М. Методологічні засади генезису шкільної біологічної освіти в Україні [Електронний ресурс] / О.М. Мерем. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/simpoz6/50.pdf>

9. Мартинюк М. Моно- і поліпредметні концепції підготовки вчителів природничо-наукових дисциплін в умовах неперервної педагогічної освіти / М. Мартинюк, М. Декарчук, В. Хитрук // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2013. – Ч. 1. – С. 153–159.
10. Хомич Л.О. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів в умовах зміни цінностей суспільства / Л.О. Хомич // Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського. – 2010. – Випуск 1.30. – Педагогічні науки. – С.11–16.

References

1. Sosnova, M. A. (2016). Formation of key competence junior medical specialists in medical colleges. (Ph.D Dissertation). *Thesis*. Kropyvnytskyi. (in Ukr.).
2. Kuhnacheva A. (2012). Formation of professional competence of future primary school teachers. *Problems and prospects of forming a national humanitarian-technical elite*, 30–31(34–35), 50–57. (in Ukr.).
3. Gritsay, N. (2014). Professional portrait of modern biology teacher. *Pedagogy and Psychology of Professional Education*, 3, 39–48. (in Ukr.).
4. Slastenin, V.A., Isaev, I.F., Mishchenko, A.I., Shiyanov, E.N. (2000). *Pedagogy*. A textbook for students of educational institutions. (in Rus.).
5. Ermolenko A.A. (2015). Professiogram and professional portrait of contemporary history teacher. *Bulletin Chernihiv National Pedagogical University. Series: Teaching Science*, 124, 78–81. (in Ukr.).
6. Rykov, N.A. (1973). Profession program of the teacher of biology of the secondary general school. *Scientific pedagogical bases of training the teacher of biology*, 1, 17–61. (in Rus.).
7. Kucuk S.Y. (2016). Formation of high school students knowledge about nanotechnology in the optional teaching of biology. (Ph.D Dissertation). *Thesis*. Kyiv. (in Ukr.).
8. Mehem, A.M. *Methodological principles of biological genesis of school education in Ukraine*. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/simpoz6/50.pdf>.
9. Martyniuk, M., Dekarchuk, M., Khitruk, V. (2013). Mono and polipredmetni concept of teacher training natural sciences in terms of continuous pedagogical education. *Proceedings of Uman State Pedagogical University*, 1, 153–159. (in Ukr.).
10. Khomich, L.A. (2010). Pidhotovka future elementary school teacher in the changing values of society. *Scientific Journal MDU V. Sukhomlynsky*, 1.30, 11–16 (in Ukr.).

KHARCHENKO Olena,

Director of the Department of Education and Science,
Poltava Regional State Administration
e-mail: olena762017@gmail.com

PROFESSIOGRAM OF A BIOLOGY TEACHER IN RURAL SCHOOLS

Abstract. *Introduction. Biology teacher professional competence we can interpret as a complex individual psychological education on the basis of integration experience, theoretical knowledge, practical skills and important personal characteristics that determine readiness for the actual implementation of educational activities. When teaching need to understand the activities of teachers in the educational process aimed at the formation and development of individual students.*

Purpose. The purpose of the article – a detailed analysis professiogram biology teacher schools in rural areas.

Results. The specificity of the organization of educational process in schools in rural areas (small number of students, a small number of teacher qualifications, teaching biology teacher many different subjects; low formation of regional educational space, etc.) affects the professiogram biology teacher in rural schools, expanding content categories "Knowledge", "Ability", "Competence".

Biology teacher must be able to teach all the subjects of the educational sector "Natural" and it related subjects prepare students according to the curriculum of primary school, which is especially important for schools in rural areas.

Originality. The author analyzes the structure of professional portrait biology teacher, biology teacher professiogram proposed school in a rural mental map.

Conclusion. Biology teacher, who characterized singled to professiogram professionally significant quality teaching ability and knowledge, skills and competencies that need continuous expansion of the spectrum is morally coherent personality in which desire, word, actions are not contrary to morality, produced in society and is able to organize a coherent educational process in rural schools in conjunction with the harmonious interaction of nature and the environment.

Keywords: *professional competence; biology teacher; professiogram; mental map; school; rural.*

Одержано редакцією 10.06.2017
Прийнято до публікації 14.06.2017